

Parlamentaariselle tuntijakotyöryhmälle

Kansalaisten kielitaidon monipuolistaminen

Kannanottomme käsittelee kielten opetusta peruskouluissa. Meitä askarruttaa kansalaisten kielitaidon monipuolistaminen, kielten opiskelun tuloksellisuus suhteessa käytettyihin henkisiin ja aineellisiin resursseihin sekä valinnan vapaus, joka mielestämme koskee erityisellä tavalla kielten opiskelua.

Suomessa on kaksi kansalliskieltä. Tapa, jolla tämä lähtökohta ymmärretään, ratkaisee pitkälle sen, miten kansalaisten kielitaidon monipuolistamiseen voidaan päästä. Vaihtoehtoiset tavat ymmärtää Suomen kaksikielisyys ovat (1) *kaksikielisyys mahdollisuutena -malli* ja (2) *kaksikielisyys velvoitteena -malli*. Puheissa korostetaan mahdollisuuksia, mutta käytännössä kaksikielisyys on velvoite. Tämä tarkoittaa, että lähtökohtaisesti jokaisen suomalaisen on osattava tai ainakin opiskeltava koulussa ruotsia ja jokaisen ammattilaisen tulisi kyetä palvelemaan asiakkaita myös ruotsiksi. Kielitaidon velvoite koskee erityisesti viranomaistehävissä toimivia tai julkisista palveluista vastaavia, mutta kaikkien kouluasteiden tutkinnoissa ajattelutapaa sovelletaan käytännössä kaikkeen ammatilliseen työhön.

Kansalaiset kokevat laajasti, että nykyinen järjestelmä on epätarkoituksenmukainen ja epäoikeudenmukainen. Sosiaalisen integraation ja koulutuksen tuloksellisuuden näkökulmasta tulee kalliiksi kohdata nämä tunnot ylenkatseella.

Eduskunnan ylimmän poliittisen vallan haltijana ja parlamentaarisen tuntijakotyöryhmän tulisi pyrkiä siihen, että Suomen kaksikielisyys ymmärrettäisiin myös rikkaudeksi, mahdollistavaksi resurssiksi eikä – kuten nykyään – kansalaisille asettuvana rajoittavana velvoitteena.

Vapaa kielivalinta ry esittää, että ruotsista tehdään peruskoulussa vapaaehtoinen (valinnainen) oppiaine ja että parlamentaarinen tuntijakotyöryhmä ehdottaa eduskunnalle ryhtymistä toimiin, joilla turvataan se, että ne oppilaat, jotka eivät opiskele ruotsia, eivät joudu jatko-opintojen ja työuran suhteen epätasaarvoiseen asemaan suhteessa ruotsia opiskeleviin. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että peruskoulua ylemmissä tutkinnoissa ei tulisi vaatia toisen kotimaisen kielen osaamista ja että julkiset palvelutehtävät järjestetään yhteiskunnassa siten, että suomenkielinen voi ruotsia osaamatta toimia julkisissa tehtävissä ja että ruotsinkieliset saavat oikeasti hyvää palvelua niiltä, joiden kielitaito perustuu vapaaehtoiseen ruotsin opiskeluun.

Perustelut

Kaksikielisyys velvoitteena -mallissa Suomen kaksikielisyys ymmärretään valtiokeskeisesti. Näkökulma on ylhäältä alas. Tämä tarkoittaa samankaltaisuuden vaatimista kaikilta ja koko maassa. Jokaiselta (äidinkieleltään suomenkieliseltä) kirvesmieheltä, levysepältä, terveydenhoitajalta, opettajalta, insinööriltä, lääkäriltä, sosiaalityöntekijältä tai tiedotusoppineelta vaaditaan ruotsin opiskelua ja

osaamista. Kun ammatillisten ja korkea-asteen tutkintojen suorittamisen edellytyksenä on ruotsin osaaminen, niin jatko-opintokelpoisuuden edellytyksenä on puolestaan peruskoulun ruotsin opinnot. Taustalla on valtion lainsäädännöllään ja politiikkaohjelmillaan tukema perinne eli valtiollinen instituutio. Tavallisesti kyseistä instituutiota tarkastellaan kansalaisten oikeuksina palveluihin omalla äidinkielellään. Kun Vuoksenniskan vanhempaintoimikunta esitti ruotsin saamista vapaaehtoiseksi kieleksi, opetusministeri Sari Sarkomaa muistutti (08/2007) perustuslain takaamasta kansalaisten perusoikeudesta käyttää omaa äidinkieltään viranomaisten kanssa asioidessaan ja kielilaista, jonka tavoitteena on turvata suomen- ja ruotsinkieliseen väestöön kuuluville mahdollisuus elää täysipainoista elämää omalla kielellään. Instituution vaiettu käänttöpuoli koskee suomenkielisille lankeavaa velvoitetta opiskella ja osata ruotsia. Valtio voi politiikkaohjelmissaan vaatia, että kansalaiset osaisivat kahta tai jopa kolmea itselleen vierasta kieltä: 1) englanti, 2) ruotsi, 3) ranska/saksa/espanja/..., mutta kansalaisten näkökulmasta vaatimus on usein kohtuuton eikä monelle realistinen.

Vieraiden kielten opiskelun velvoitetta ja kielitaitovaatimuksia pitäisikin tarkastella kansallisten tarpeiden pohjalta kokonaisvaltaisesti, kansalaiskeskeisesti ja oppijälähtöisesti. 1970-luvun kielipolitiikasta tulisi siirtyä 2000-luvun edellyttämään näkökulmaan. *Kaksikielisyys mahdollisuutena –näkökulma ottaa lähtökohdaksi seuraavat kysymykset:*

- *Eivätkö yksilöt pysty arvioimaan mitä kieliä tarvitsevat?*
- *Onko ruotsin osaamisen tarve sama koko maassa?*
- *Tarvitseeko monikaan ammattilainen työssään oikeasti ruotsia?*
- *Eikö englannin lisäksi yhä useamman olisi hyvä osata myös muita maailmankieliä?*
- *Rajoittavatko ruotsin kielen osaamista koskevat vaatimukset muihin kieliin ja kulttuureihin kohdistuvaa kiinnostusta?*
- *Miksi yksilöt eivät voisi itse määritellä omaa suomalaisuuttaan suhteessa suomen ja ruotsin kieliin?*
- *Eikö olisi parempi tukea ruotsin osaamista vapaaehtoisuuden pohjalta?*
- *Onko pakko hyvä kielen opiskelun lähtökohta?*
- *Miten ruotsinkielisten palvelut oikeasti ja todellisuudessa taataan?*
- *Onko ruotsin kielen valinnaisuus ristiriidassa Suomen perustuslain kanssa?*

Seuraavassa käsittelemme näitä kysymyksiä.

Kansainvälistyminen on tehnyt vieraiden kielten osaamisesta tärkeän strategisen kysymyksen. On hyväksyttävä tosiasiana, että yhä useammilta vaaditaan englannin kielessä työkielen taso. Myös Aasian kielten osaamisella on kasvavaa merkitystä. EU:n tavoitteena on kahden kielen osaaminen äidinkielen lisäksi. Kun Suomessa kaikkien on aloitettava ruotsin opiskelu jo peruskoulussa, hallitsevaksi kielyhdistelmäksi on muodostunut englanti-ruotsi. Jonkin suuren maailmankielen kuten saksan, ranskan ja espanjan aiemmin yleinen osaaminen on vähentynyt hälyttävästi. Useissa yhteyksissä on todettu, että Suomessa osataan liian vähän ranskaa, saksaa, venäjää, espanjaa ja kiinan kieltä mm. kansallisen kilpailukykyyn tarpeita ajatellen. Opetushallitus on pyrkinyt lisäämään ranskan, saksan, espanjan ja venäjän opiskelijoiden määrää kouluissa, mutta vapaaehtoisen tai valinnaisen kielen opiskelijoiden määrä on laskenut, venäjää on tar-

jolla enää harvassa koulussa koko maassa ja vapaaehtoista A-kieltä tarjoavien kuntien määrä on laskenut. Yliopistotutkintoihin kuuluva ruotsi on sekin käytännössä kaventanut kielikokeiden suorittamisen englanti-ruotsi -yhdistelmään.

Koska kielen oppiminen edellyttää oppijalta suurta panostusta, **monipuolista kielitaitovaratonta on ruotsin pakollisuuden vallitessa epärealistista tavoitella**. Ruotsin pakollisuutta voidaan vähentää korostamalla opiskeluun käytettävän tuntimäärän pienuutta. Niinpä B1-kielenä luettavan kielen osuus on 7.-9. luokan vähimmäistuntimäärästä vain noin kuusi prosenttia. Ruotsin pakollisuus vaikuttaa kuitenkin ratkaisevasti sekä kielten opetuksen tarjontaan että opetuksen kysyntään. Jokaisen koulun on nyt tarjottava kaikille englannin ja ruotsin opintoja. Käytännössä tästä seuraa, että ruotsi vie jonkin muun vieraan kielen paikan tarjonnassa. On ymmärrettävää, että tarjontaa ei kyetä aina järjestämään kovin pienille ryhmille. Kunnilla on muitakin tehtäviä kuin kielten opetus (vanhusten hoiva, mielenterveyspalvelut jne). Muiden kielten kysyntään ruotsin pakollisuus vaikuttaa sitä kautta, että vain osa koululaisista valitsee englannin ja ruotsin lisäksi kolmannen kielen. Tämä on täysin ymmärrettävää. Ensiksi, Suomessa opiskellaan vieraita kieliä runsaammin kuin Euroopassa keskimäärin. Kun ruotsi on tosiasiaa suomenkielisille oppilaille vieras kieli, liikutaan Suomessa vieraiden kielten opiskelussa jo lähellä ylärajaa. Toiseksi, opintojen suunnittelussa tulee huomioida, että koululaisten pitää opiskella muitakin aineita kuin kieliä. Vanhemmat eivät lähde - ja on hyvä, että vanhemmat eivät lähde - painostamaan jälkikasvuun kielten opiskeluun vain kansallisen kilpailukykykymme vuoksi. Kolmanneksi, myös koulu haluaa ottaa huomioon oppilaan tarpeet ja edellytykset.

Suomalaisten kielitaidon tehokas monipuolistaminen edellyttäisi ruotsin valinnaisuutta. Jos ruotsi olisi vapaaehtoinen, niin moni valitsisi sen sijaan jonkin toisen kielen. Lukiossa voitaisiin vaatia kahta pakollista vierasta kieltä Kiepo:n vaihtoehto D:n mukaan, jossa ruotsi on siis valinnainen kieli. Mitä hypoteettisia mahdollisuuksia ruotsin vapaaehtoisuus avaisi kielitaidon monipuolistamisen suhteen? Jokaisesta 20:stä suomalaisesta suunnilleen 19 on suomenkielistä ja 1 on ruotsinkielinen. Jokaisen heistä tulee opiskella englantia. Jos 19:sta suomenkielisestä oppilaasta viisi opiskelisi vapaaehtoisesti ruotsia, olisi noin 30%:lla koulusta valmistuvista hyvä ruotsin taito. Vapaaehtoisuus motivoisi hyvin tuloksiin. Voidaan olettaa, että näin moni ruotsin osaaja riittäisi vientitehtävien ja ruotsinkielisten palvelujen hoitamiseen. Jos jäljelle jääneistä neljästätoista oppilaasta esimerkiksi kymmenen opiskelisi (englannin lisäksi) jotain toista itselleen vierasta kieltä, voisi ikäluokassa olla esimerkiksi 10% venäjän osaajia, 10% saksan osaajia, 10% kiinan osaajia, 10% ranskan osaajia ja 10% espanjan osaajia. Jos lisäksi ikäluokasta 20-30% opiskelisi jotain kolmatta itselleen vierasta kieltä, olisi kieliosaamisen tila maassamme sangen hyvä.

Suomen perustuslaissa on määritelty kansalaisten perusoikeudet, joista yksi on **oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin**. Kyseisessä kohdassa todetaan:

"Suomen kansalliskielet ovat suomi ja ruotsi. Jokaisella on oikeus käyttää tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa asiassaan omaa kieltään, joko suomea tai ruotsia, sekä saada toimituskirjansa tällä kielellä turvataan lailla. Julkisen vallan on huolehdittava maan suomen- ja ruotsinkielisen väestön sivistyksellisistä ja yh-

teiskunnallisista tarpeista samanlaisten perusteiden mukaan." Ruotsin pakollisuutta perustellaan tähän ja tästä johdettuun kielilakiin vedoten. Mutta mitä ovat lain tarkoittamat "samanlaiset perusteet" tänä päivänä? Mitä niiden tulisi olla? Yhteiskunnallisessa keskustelussa korostetaan yhä enemmän kansalaisnäkökulmaa, suvaitsevaisuutta, erilaisuuden hyväksymistä ja erilaisuutta elämänvalinnoissa (esimerkiksi ns. elämänpolitiikka sosiaalipolitiikassa). Olisiko kieliasioissa otettava perusteena huomioon myös kansalaisten kielelliset vapausoikeudet ja oikeus omaan identiteettiin? Sopiiko pakollinen itselle vieraan kielen opiskelu länsimaiseen demokratiaan? Suomi on ainoa länsimainen demokratia, jossa enemmistön jokaisen jäsenen on pakko opiskella itselleen vierasta vähemmistökieltä. Vuosituhansia ihmiset elivät Suomessa osaamatta ruotsia. Nykypäivän Suomessa maamme ruotsinkielisille halutaan antaa mahdollisuus elää Suomessa osaamatta suomea. Eikö moniarvoisuus tarkoita toisen ja oman elämänmuodon kunnioittamista? Maahanmuuton kasvu lisää tämän kysymyksen haasteellisuutta. On kohtuutonta vaatia kaikilta tulijoilta kummankin kansallisen kielen osaamista. Mutta jos kaikilta tulijoilta ei vaadita, niin kuinka suomalaiselta vaaditaan? Suvaitsevassa Suomessa voi nykyään jo asepalvelunkin sijasta suorittaa siviilipalvelun. On tärkeä arvo, että kansalaiset saavat itse päättää, minkä vieraan kielen taitoa tahtovat tavoitella.

Suomen valtion kaksikielisyys on olemassa niin kauan kuin valtion viranomaisilla on velvollisuus palvella kaksikielisillä alueilla ruotsiksi. **Valtion kaksikielisydestä ei kuitenkaan voida johtaa yksilöiden kaksikielisyttä (velvoitteena).** Valtion tehtävät on lainsäädännöllä asetettu viranomaisten vastuulle. Jos viranomainen ei toteuta sille asetettua tehtävää, on kyseessä virkavirhe. Tästä ei seuraa, että kansalaisilla olisi velvollisuus osata viranomaiselle kuuluva tehtävä eli palvella ruotsiksi. Suomen kielilaki asettaa ruotsinkieliset palvelut aivan oikein viranomaisten vastuulle, mutta laki julkisyhteisöjen henkilöstöltä vaadittavasta kielitaidosta laajentaa vastuun yksilöille. Tämä on tarpeetonta sekä väärin. Lailla perustellaan korkeakoulujen virkamiesruotsin pakollisuutta. Toisen asteen opintojen pakollisia ruotsin opintoja perustellaan puolestaan korkeakoulujen virkamiesruotsin pakollisuudella. Lopulta ruotsin pakollisuutta peruskoulussa perustellaan puolestaan toisen asteen ja korkeakoulujen pakollisilla ruotsin opinnoilla.

Suomi ei ole sanatarkasti kaksikielinen maa, vaikka onkin kaksikielinen valtio. Maantieteellisesti tai alueellisesti tarkastellen Suomi on varsin puhtaasti suomenkielinen, mikä on tietysti luonnollista koska ruotsinkielisiä on alle 6 % väestöstä ja paikallisyhteisöt ovat siten yleensä puhtaasti suomenkielisiä. Ruotsin kielen todellinen tarve eroaa siis jyrkästi siitä perinteeseen katsovasta mielikuvasta, joka ohjaa vaatimaan jokaiselta suomalaiselta ruotsin kielen osaamista. Vain pienessä osassa Suomea ruotsin osaaminen on paikallisyhteisön toimintaan osallistumisen edellytys. Ruotsin osaamisen tarvetta pitäisi tarkastella realistisesti ja suhteuttaen se muiden kielten osaamisen tarpeeseen.

Alueellinen erilaisuus ja paikallisten yhteisöjen erilaiset tarpeet eivät mahdu nykyiseen kaksikielisyys -velvoitteena malliin. Esimerkiksi Tohmajärven kunta olisi halunnut nostaa Tietäväisen koulussa venäjän B-kieleksi ruotsin sijaan. Kokeilussa ruotsi olisi säilynyt valinnaisena aineena. Opetusministeriö painotti, että molempien kotimaisten kielten osaaminen koko maassa on perus-

teltua ja totesi, että kokeilulla olisi tutkimattomia vaikutuksia oppilaiden jatko-opintoihin ja työelämään. Linjaus on tulkittava siten, että valtiovallalle ei riitä, että ruotsia osataan yleisesti koko maassa, vaan koko maassa *jokaisen* on osattava ruotsia.

Tosiasiassa viranomaispalvelujen tarjoaminen ruotsinkielisille ei vaatisi valinnan mahdollisuuksien sivuuttamista kieliopinnoissa. Ensinnäkin, Suomessa on runsaasti äidinkieleltään ruotsinkielisiä, jotka voisivat palvella ruotsiksi. Toiseksi, on runsaasti ihmisiä, jotka halukkaasti opiskelevat ruotsia ja käyttävät sitä. He voisivat hoitaa ruotsinkieliset palvelut. Kolmanneksi, nykyaikaisen teknologian avulla voitaisiin palveluja tarjota myös netin kautta reaaliaikaisesti. Nykyaikaisen tietotekniikan aikakaudella moni palvelu voitaisiin varmasti järjestää myös videoneuvotteluna.

Miksi jokaisen kunnan virkailijan pitää opiskella ruotsia – vain siltä varaltako, että virastoon saattaa tulla kansalainen, joka haluaa asioida ruotsiksi. Eikö ruotsinkielisen palvelemista voisi delegoida jollekin joka osaa oikeasti ruotsia? Ruotsinkielinen palvelu olisi varmasti parempaa, jos häntä palvelisi virkailija, joka oikeasti osaa ruotsia ja on kielestä kiinnostunut. Voiko kielitaitoa edes ylläpitää, jos ruotsinkielinen sattuu kohdalle ehkä kerran vuodessa tai kerran elämässä? Jälkimmäinen vaihtoehto on todennäköisin ei-ruotsinkielisillä alueilla. Sitä paitsi haluaako ja kannattaako ruotsinkielisen, joka lähes aina osaa myös suomea, edes asioida ruotsiksi, jos havaitsee, että vastapuolen kielitaito on koulusta vuosikymmenten takaa? Sosiaalityön tilanne on kuvaava. Maahanmuuton seurauksena monet sosiaalityöntekijät tarvitsisivat kipeästi venäjän, viron tai vaikkapa farsin taitoja. Kuitenkin kaikki sosiaalityöntekijät keskittyvät opinnoissaan englannin ja ruotsin opiskeluun. Hyvin harvalla on intoa ja voimia opiskella tämän jälkeen muita kieliä. Ja miksi myös niiden, jotka eivät pyri julkisen vallan palvelukseen pitää opiskella ruotsia? Onko kyse siitä, että kieliryhmien suhteita koskeva valtiollinen järjestelmä ja lainsäädäntö vaatii ruotsin osaamista, eivätkä kansalaisten tarpeet?

Toisen kotimaisen kielen pakollisuus saattaa olla perusteltua niissä kunnissa, joissa kielivähemmistö on kohtuullisen suuri, esimerkiksi 20% kuntalaisista puhuu ruotsia (tai suomea) äidinkielenään. Muissa kunnissa tulisi itse voida päättää toisen kotimaisen kielen pakollisuudesta. Toisen oppilaalle vieraan kielen osalta alueet ja koulut voisivatkin erikoistua venäjän, ruotsin, saksan, ranskan, espanjan, tai jonkin muun kielen tarjoamiseen jo ala-asteella alkavana.

Vaatiiko pohjoismainen yhteistyö ruotsin osaamista? Ei välttämättä, eikä meidän tule ainakaan itse vaatia sitä. Suomen puhujalle englannin globaalisti vahva asema sisältää monia etuja – etenkin silloin, kun kommunikoidaan ihmisten kanssa, joiden äidinkieli ei ole englanti. Moni vuorovaikutuksen tasaveroisuutta arvostava suomenkielinen kokee viisaammaksi panostaa pohjoismaisessa yhteistyössä enemminkin englannin kuin ruotsin osaamiseen – oman halunsa ja valintansa mukaan.

Kysymys on myös itsetunnosta. Nyt suomalaisia, kielten opiskelun suhteen yhtä maailman ahkerinta kansaa, syyllistetään siitä, että se ei osaa tarpeeksi vieraita kieliä. Kuitenkin syy on rakenteellinen (oman kielen pienuus + ruotsin pakollisuus). On kannettu huolta suomalaisten itsetunnosta. Jos tällaista ongelmaa on,

ei asiaa varmaan paranna se, että kansalaiset eivät saa itse päättää, mitä vieraita kieliä opiskelevat? Eikö juuri syyllistäminen ja pakottaminen johda huonoon itsetuntoon? Mitä tämä tekee nuorten itsetunnolle? Kysymys on myös kansallisesta yhtenäisyydestä ja nuorten sosiaalisesta integraatiosta. Koululaiset ja heidän vanhempansa kokevat laajasti, että nykyinen *kaksikielisyys velvoitteena* -järjestelmä on epätarkoituksenmukainen ja epäoikeudenmukainen. Maan suomen- ja ruotsinkielisen väestön sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista tarpeista ja kieliryhmien sisäisestä ja kieliryhmien välisestä sosiaalisesta yhteenkuuluvuudesta voitaisiin nykyistä paremmin huolehtia kunnioittamalla kansalaisten vapausoikeuksia ja vetoamalla vapaaehtoisuuteen.

18.12.2009

Vapaa kielivalinta ry

Ilmari Rostila
puheenjohtaja

Riitta Mustonen
varapuheenjohtaja